

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-19>

УДК 81

Самсон Ю.П.

Олімпійський коледж імені Івана Піддубного

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ У СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Анотація. У статті показано становлення української спортивної терміносистеми, що характеризується трансформаційними лексико-семантичними процесами. Визначено, що перші етапи до початку XXI століття засвідчують розвиток здебільшого синтетичного формування українських спортивних термінів, водночас сучасний період XXI століття започаткував динаміку взаємопроникнень іншомовних термінів. Дана тенденція пояснюється розвитком світового спорту, міжнародних комунікацій та домінуванням терміносистем іноземного походження. Українська спортивна терміносистема відображає комунікативні лексичні засоби у спортивному середовищі у контексті впливу глобалізаційних тенденцій. Водночас історія розвитку української спортивної терміносистеми засвідчує вплив різноманітних зовнішніх і внутрішніх факторів, котрі впливали і впливають на трансформацію національних рис терміносистеми спорту. Актуальність дослідження даних процесів зумовлена пошуком шляхів і засобів підвищення комунікативних властивостей української спортивної терміносистеми в умовах інтернаціоналізації спортивної термінології з одночасним збереженням автентичності лінгвістичних конструкцій та термінологічних феноменів.

Ключові слова: термінологія, лексика, терміносистема, дефініція, термінологія спорту.

Samson Iurii

Ivan Piddubny Olympic College

ESTABLISHMENT OF THE UKRAINIAN SPORTS TERM SYSTEM IN THE MODERN PERIOD

Summary. Recently, the prospects of research of linguistic analysis of various language tools in certain areas have become relevant, which requires conceptualization and search for patterns in transformations. The article shows the formation of the Ukrainian sports terminology, which is characterized by transformational lexical-semantic processes. It was determined that the first stages up to the beginning of the XXI century show the development of mainly synthetic formation of Ukrainian sports terms, the modern period of the XXI century has launched the dynamics of interpenetration of foreign terms. This trend is explained by the development of world sports, international communications and the dominance of term systems of foreign origin. The Ukrainian sports terminology system reflects communicative lexical means in the sports environment in the context of the influence of globalization tendencies. At the same time, the history of the Ukrainian language and its component sports terminology testifies to the influence of various external and internal factors that have influenced and continue to influence the transformation of national features of the sports terminology. The relevance of the study of these processes is due to the search for ways and means to improve the communicative properties of the Ukrainian sports terminology in the internationalization of sports terminology while preserving the authenticity of linguistic constructions and terminological phenomena. It is found that the genesis of the Ukrainian sports terminology is characterized by transformational lexical and semantic processes. The first stages to the beginning of the XXI century testify to the development of mostly synthetic formation of Ukrainian sports terms, at the same time the modern period of the XXI century began the dynamics of interpenetration of foreign terms. This trend should be explained by the development of world sports, international communications and the dominance of terminology of foreign origin. These characteristics necessitate the study of methodological aspects of the formation of the Ukrainian sports terminology.

Keywords: terminology, vocabulary, term system, definition, sport terminology.

Постановка проблеми. Розвиток української мови у різноманітні періоди своєї історії набував різноманітних форм, що виражались від автохтонних термінологічних основ періоду Київської Русі, до мовних конструкцій під впливом тих держав та імперій, що поневолювали Україну у різні історичні періоди. Водночас це спричинило лінгвістичні зміни та сформувало новий мультикультурний термінологічний інструментарій, котрий найбільш змістовно відобразився на спортивній терміносистемі як на окремій мовній субстанції, що найбільш сприятлива для іншомовних запозичень. У таких умовах актуальності набуває дослідження сучасного періоду творення української спортивної терміносистеми в умовах інтернаціоналізації спорту та мовно-лінгвістичних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У період незалежності України спортивне словотворення отримало можливість відійти від кон'юнктурних вимог і зосередитись на збереженні автохтонності з урахуванням інтернаціоналізаційної динаміки суспільних процесів. Дослідженню цих проблем приділено увагу таких вчених, як О. Боровська, О. Романчук, Р. Коваль, О. Породько-Лях, М. Кудря, І. Янків та інших. У дослідженнях вказаних вчених потребує доповнення переосмислення динаміки взаємопроникнень іншомовних термінів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження феномену української спортивної терміносистеми зумовлене необхідністю удосконалення методів систематизації і кодифікації терміносистем, нормуванню лінгвістичних одиниць та осмисленню проблеми

спотворення автентичності української термінології загалом. Своєрідним актуалізаційним фактором тут виступає потреба наукового аналізу зняття комунікативних бар'єрів під час спілкування із представниками інших культур та мовних груп, оцінки впливу іншомовних факторів та соціально-філософського дискурсу у сфері усвідомлення сенсу мультикультурного спортивного середовища.

Мета статті. Метою даної статті є узагальнення наукового досвіду щодо становлення української спортивної терміносистеми у сучасний період. Завданням статті є інтерпретація основних тенденцій розвитку української спортивної терміносистеми.

Виклад основного матеріалу. Дослідження феномену української спортивної терміносистеми зумовлена також необхідністю удосконалення методів систематизації і кодифікації терміносистем, нормуванню лінгвістичних одиниць та осмисленню проблеми спотворення автентичності української термінології загалом. Своєрідним актуалізаційним фактором тут виступає потреба наукового аналізу зняття комунікативних бар'єрів під час спілкування із представниками інших культур та мовних груп, оцінки впливу іншомовних факторів та соціально-філософського дискурсу у сфері усвідомлення сенсу мультикультурного спортивного середовища

З часів проголошення незалежності України поживалося укладання словників: В.Г. Осінчук, І.К. Попеску «Російсько-український словник спортивних термінів» (1991); укл. Д.М. Динівський та ін. «Короткий російсько-український словник з фізичної культури і спорту» (1993); В.Г. Осінчук, І.К. Попеску «Визначення основних спортивних термінів фізичної культури і спорту» (1995); укл. А.Р. Волинець, Ю.О. Гринь, Ю.О. Короп «Російсько-український фізкультурно-спортивний словник» (1995); «Російсько-український словник з фізичної культури і спорту» (1997); укл. Л.І. Чигиленко, Г.І. Довгаль, Ф.А. Непійвода «Російсько-український з фізичної культури і спорту» (1997); Є.В. Білінський, В.А. Дудковський, О.В. Запорожанов; за ред. В.Ф. Гречка «Російсько-український словник спеціальних термінів» (1997); І.К. Попеску «Малий античний олімпійський словник» (1999); І. Янків «Словник-довідник труднощів перекладу спортивних термінів» (2000); О. Мерзлікіна «Тлумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації» (2002); укл. М.Д. Зубалій, В.В. Сіркозюк «Короткий спортивний словник-довідник» (2003); О.В. Боровська «Короткий тлумачний словник термінів галузі фізичної культури та спорту» (2003); В.Г. Осінчук, Л.В. Левків «Українсько-російська, російсько-українська терміно-лексика спортивних ігор» (2003); І.В. Пуцина, В.М. Зайцева «Сучасна українська спортивна термінологія» (2003); А.П. Гетьман «Термінологічний словник з предмета «Фізичне виховання і спорт» (2004); В. Наумчук «Словник-довідник з теорії та методики фізичного виховання» (2004); О.А. Свентьєв «Словник футбольних термінів» (2007); «Гімнастична термінологія» (2008). Також виходить ряд і перекладних словників [1].

Зокрема, 1991 року у Львові опубліковано російсько-український словник спортивних термінів,

котрий був укладений О. Кришталевським. Це перекладний двомовний алфавітний словник. Окрім перекладу, зроблено спробу систематизувати українські спортивні терміни згідно з програмою з фізичного виховання загальноосвітніх навчальних закладів. Словник складається з чотирьох розділів, до яких належать терміни з різних видів спорту. До першого розділу увійшли терміни з легкої атлетики, анатомії та фізіології; до другого – терміни з гімнастики та акробатики; до третього – терміни спортивних ігор; до четвертого – терміни з спортивної боротьби, лижної підготовки та плавання. Цей словник охоплює незначну ланку термінів фізичної культури та спорту [2, с. 273].

За два роки у Львові у видавництві «Світ» за редакцією кандидатів педагогічних наук В.Г. Осінчука та І.К. Попеску з'явився «Російсько-український словник з фізичної культури і спорту». Головну мету створення цієї праці автори вбачали в тому, щоб допомогти викладачам перейти на україномовне ведення занять в умовах, коли була відсутня навчально-методична і наукова література українською мовою для студентів вищих і середніх спеціальних фізкультурних закладів. Словник складається з кількох розділів. У розділі «Визначення основних спортивних термінів теорії і методики фізичної культури і спорту» розкривається зміст понять спортивних термінів; розділ «Основні фізкультурно-спортивні терміни» містить термінологію, яка розкриває загальні основи теорії і методики фізичного виховання і спорту. Матеріал розділу «Основні медико-спортивні терміни» є невід'ємною частиною загальної спортивної термінології і термінології з анатомії, фізіології, медицини, біології. Врешті-решт розділ «Визначення основних спортивних термінів з видів спорту» присвячений російсько-українському перекладу термінів з практично півсотні видів спорту [3, с. 4]. Того ж року в Києві видано короткий українсько-російський словник з фізичної культури і спорту, укладений Д.М. Динівським. Словник є невеликим за обсягом (20 сторінок) і налічує 700 термінів з різних напрямків фізичної культури і спорту, стройових команд та термінологічних зворотів, які використовуються в акробатиці, гімнастиці, боротьбі, легкій атлетиці, лижному спорті, плаванні, спортивних іграх з їх перекладом українською мовою. Це був перекладний двомовний словник, побудований за алфавітно-тематичним принципом [2, с. 274].

У цей час поглиблюється науковий підхід до української спортивної термінології, на основі яких виокремилися дві школи української спортивної термінології – Київська й Львівська, про результати вивчення яких свідчить праця О.Д. Кочерги і В.М. Кулик «Українські термінологічні словники довоєнного періоду в бібліотеках Києва і Львова» (1993) [1].

1995 року В.Г. Осінчук та І.К. Попеску видали навчальний посібник «Визначення основних спортивних термінів фізичної культури і спорту». Наступною спробою створення єдиної української фізкультурно-спортивної термінології став російсько-український фізкультурно-спортивний словник [4]. У ньому подається значна частина загальноновживаних термінів, які використовують-

ся в галузі фізичної культури і спорту. Словник розрахований на вчителів фізичного виховання, керівників допризовної підготовки, науковців, тренерів, спортсменів, журналістів і працівників видавництва, шанувальників спорту, тобто за призначенням словник є академічним. За способом організації лексики даний словник є алфавітно-гніздовим. 1997 року в Києві вийшов друком російсько-український словник з фізичної культури і спорту. Цей словник налічує близько 5000 слів з різних ділянок фізичної культури та спорту. 2000 року з'явилося одразу два словники спортивних термінів: російсько-український словник спеціальних термінів [5] та словник-довідник труднощів перекладу [6]. Російсько-український словник спеціальних термінів містить близько 1200 термінів, специфічних для фізичної та бойової підготовки. У ньому зроблено спробу подати термінологію, що відповідає особливостям професійної підготовки працівників міліції у спеціалізованих навчальних закладах. Це перекладний двомовний словник, укладений за алфавітно-гніздовим принципом. Словник складається з двох частин. Перша частина містить стройові та спеціальні команди, які використовуються в навчальному процесі з фізичної та стройової підготовки. У другій – наведено найбільш розповсюджені терміни з цих дисциплін. Словник-довідник труднощів перекладу спортивних термінів містить близько 1000 слів і словосполучень, які, на думку автора, викликають труднощі при перекладі українською мовою. Словник складається з двох частин: команди й командні слова, які використовуються на заняттях з фізичного виховання, та спортивні терміни з різних ділянок фізичного виховання і спорту [2, с. 275].

Наукове обговорення поживалося з проведенням конференцій «Українська термінологія і сучасність» (Київ, з 1998 р.), «Проблеми української термінології» (Львів, з 1995 р.), «Українська спортивна та військово-похідна термінологія» (Львів, з 1992 р.), на яких вченими висвітлюються лексико-семасіологічний (Ф.Т. Шалгін, М.М. Паночко), організаційно-методичний (А.Г. Кочур), історично-методичний (І.Т. Янків) аспекти розвитку термінології, специфіка формування української галузевої термінології (О.М. Вацеба, М.С. Герцик), особливості творення, номінації, унормування українських термінів (О.О. Боровська). Особливою віхою в історії розвитку української спортивної термінології відіграли розробки І частини «Єдиної спортивної класифікації України на 2001–2004 рр.», II частини «Єдиної спортивної класифікації України на 2002–2006 рр.», III частини «Єдиної спортивної класифікації України на 2002–2006 рр.», виконаних робочою

групою під керівництвом першого заступника Голови Державного комітету України з питань фізичної культури та спорту А.А. Власкова. Слід зауважити, що з урахуванням того, що в Україні було видано ряд ґрунтовних праць В.М. Платоновим та М.М. Булатовою російською мовою, і ці дослідження у тлумаченні термінологічних понять є взірцевими, тому ці джерела слід взяти за зразок для створення єдиного комплексного словника з української спортивної термінології [1].

2003 року В. Осінчук та Л. Левків опублікували словник «Українсько-російська, російсько-українська термінологічна спортивних ігор» накладом 500 примірників. У ньому був представлений російсько-український та українсько-російський переклад спортивних термінів з таких видів спорту: бадмінтон, баскетбол, волейбол, регбі, ручний м'яч, теніс, футбол (копаний м'яч), хокей (гаківка). Також у 2003 році у Львові вийшов друком вже згадуваний вище «Короткий тлумачний словник термінів галузі фізичної культури та спорту» (автор – О.В. Боровська) [7]. Серед інших перекладних словників спортивного напрямку варто сказати про ті, укладачами яких були викладачі Львівського державного інституту фізичної культури (тепер – університету): «Англо-український словник-мінімум спортивних термінів» (1992), «Німецько-український спортивний словник» (1993) та «Французько-український спортивний словник» (1995). Однак через невеликі накладони вони не були доступні для широкого кола користувачів. 2009 року відбулася помітна подія для усіх футбольних уболівальників, оскільки у видавництві «Українські технології» накладом 1000 примірників вийшов словник футбольної термінології «Мова футболу: ілюстрований шестимовний словник футбольної лексики» (близько 1000 термінів з української, російської, французької, іспанської, німецької та англійської мов), укладачами якого були Р.С. Помірко, М.Б. Дубяк, Т.Р. Іваньо та М.І. Проців [2, с. 275].

Висновки і пропозиції. Таким чином, генеза української спортивної терміносистеми характеризується трансформаційними лексико-семантичними процесами. Перші етапи до початку ХХІ століття засвідчують розвиток здебільшого синтетичного формування українських спортивних термінів, водночас сучасний період ХХІ століття започаткував динаміку взаємопроникнень іншомовних термінів. Дану тенденцію потрібно пояснити розвитком світового спорту, міжнародних комунікацій та домінування терміносистем іноземного походження. Зазначені характеристики зумовлюють потребу у дослідженні методологічних аспектів формування української спортивної терміносистеми.

Список літератури:

1. Породько-Лях О., Кудря М. Етапи розвитку української спортивної термінології. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2016. № 2. С. 82–85.
2. Романчук О., Коваль Р. Історія спортивної лексикографії. *Молода спортивна наука України*. 2012. Т. 1. С. 271–276.
3. Осінчук В.Г., Попеску І.К., Рябенко Є.М. та ін. Російсько-український словник з фізичної культури і спорту. Львів : Світ, 1993. 312 с.
4. Волинець А.Р., Гринь Ю.О., Короп Ю.О., Харчук О.В. Російсько-український фізкультурно-спортивний словник / за ред. Л. І. Мацько. Київ, 1995. 138 с.
5. Білінський Є.В., Дідковський В.А., Запорожанов О.В. та ін. Російсько-український словник спеціальних термінів / за ред. В.Ф. Гречка. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2000. 68 с.

6. Янків І.Т. Словник-довідник труднощів перекладу спортивних термінів : метод. рек. для працівників галузі фіз. культури і спорту. Львів, 2000. 26 с.
7. Боровська О. Короткий тлумачний словник термінів галузі фізичної культури та спорту. Львів : ЛДІФК, 2003. 54 с.

References:

1. Porodko-Lyach, O., & Kudrya, M. (2016). Etapy rozvytku ukrajinskoji sportyvnoji terminologiji [Stages of development of Ukrainian sports terminology]. *Teoriya i metodyka fizychnogo vychovannya ta sportu*, vol. 2, pp. 82–85.
2. Romanchuk, O., & Koval, R. (2012). Istorija sportyvnoji leksykografiji [History of sports lexicography]. *Moloda sportyvna nauka Ukrainy*, vol. 1, pp. 271–276.
3. Osinchuk, V.G., Popesku, I.K., Ryabenko, E.M. ta in. (1993). *Rosijsko-ukrajinskyj slovnyk z fizychnoji kultury i sportu* [Russian-Ukrainian dictionary of physical culture and sports]. Lviv: Svit. (in Ukrainian)
4. Volynets, A.R., Gryn, I.O., & Korop, I.O. (1995). *Rosijsko-ukrajinskyj fizkulturno-sportyvnyj slovnyk* [Russian-Ukrainian physical culture and sports dictionary]. Kyiv. (in Ukrainian)
5. Bilinskij, E.V., Didkovskyj, V.A., Zaporozhanov O.V. ta in. (2000). *Rosijsko-ukrajinskyj slovnyk spicialnych terminiv* [Russian-Ukrainian dictionary of special terms]. Kyiv: Natsionalna akademiya vnutrishnich sprav. (in Ukrainian)
6. Yankiv, I.T. (2000). *Slovnyk-dovidnyk trudnoshchiv perekladu sportyvnych terminiv: metod. rek. dlya pracivnykiv galuzi fiz. kultury i sportu* [Glossary of difficulties in translating sports terms: guidelines for employees in the field of physical culture and sports]. Lviv. (in Ukrainian)
7. Borovska, O. (2003). *Korotkyj tлумачnyj slovnyk terminiv galuzi fizychnoji kultury ta sportu* [A short glossary of terms in the field of physical culture and sports]. Lviv: LDIFK. (in Ukrainian)